

САКРАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ

В статті розглядаються сакральні ландшафти як свята спадщина. Підкреслюється, що святині завжди відігравали важливу роль у збереженні духовних традицій нашого народу. Вони і тепер повинні бути точкою опори у становленні української держави. Акцентовується, що ці території можуть стати невід'ємною складовою в'їзного туризму. Наголошується, що цілковите подолання економічної кризи за умов кризи духовної неможливо.

Sakral landscapes as sainted inheritance are examined in the article. It is underlined that sacred objects always played an important role in stored spiritual traditions of our people. They and now must be a foothold in becoming of the Ukrainian state. Accented, that these territories can become the inalienable constituent of foreign tourism. It is marked that complete overcoming of economic crisis it is impossible at the terms of crisis spiritual.

Вступ. Постановка проблеми. Питання сакрального – це важливі складові будь-якої традиційної культури. Наукові дослідження присвячені сакральним місцям, святиням донедавна проводились, але не могли бути ґрунтовними з причини атеїзації суспільства. Сакральні центри, святині, сакральні ландшафти у всі часи відіграють важливу роль у збереженні духовних традицій, звичаїв, у формуванні духовно-релігійного світогляду та життєстійкості народу. Дана стаття порушує проблему дослідження сакральних ландшафтів (окремі дослідники називають їх місця Сили). Розглядається історико-географічний та сакральний аспекти святинь, що знаходяться на території України.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Окремі питання сакральної географії досліджували українські і зарубіжні вчені: О.О.Бейдик, В.Є. Вейнік, Ю.Ю. Вороб'євський, Р. Генон, М.Д.Гродзинський, В.А.Дергачов, О.Дмитрук, А. Дугін, Ю. Ю. Завгородній, Ю.О. Кисельов, О.С.Панарін, О.А. Платонов, С.П.Романчук, Г.Г. Старостенко, О.Г. Топчієв, О.І.Шаблій, Л.Т.Шевчук і багато інших.

Метою написання роботи є дослідження сакральних територій України, які відігравали і відіграють значну роль у становленні і розвитку нашої держави і канонічного Православ'я, а в сучасний період – ще й туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Київсько-Печерська лавра – один з перших за часом становлення монастирів на Русі. Заснований в 1051 році при Ярославі Мудрому монахом Антонієм. Співзасновником Печерського монастиря став один з перших учнів Антонія – Феодосій. Князь Святослав II Ярославич подарував монастирю плато над печерами, де пізніше вирости кам'яні храми, фортечні башти та інші будови. З монастирем пов'язані імена Нестора-літописця, художника Аліпія. У Ближніх і Дальніх печерах Лаври покояться нетлінні мощі угодників Божих, також в Лаврі є і поховання мирян (наприклад, могила П. А. Столыпина).

З 1592 по 1688 р. монастир був ставропігією Константинопольського

Патріарха; з 1688 р. монастир отримав статус лаври і став «ставропігіоном царським і патріаршим Московським»; у 1786 р. лавра була підпорядкована київському митрополиту, який став її священноархімандритом. В даний час нижня Лавра знаходиться у підпорядкуванні, а верхня – у підпорядкуванні національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Києво-Печерська Лавра знаходиться на південному краю, на правому, високому березі, і займає два пагорби, розділених глибокою улоговиною, що спускається до Дніпра. У XI ст. місцевість була покрита лісом; сюди усамітнювався для молитви в печері священник навколишнього села Берестова Іларіон. У 1051 р. він був поставлений митрополитом Київським і його печера спустилася, її пізніше зайняв чернець Антоній. Благочестя Антонія привернуло в його печеру послідовників, в числі яких був і Феодосій із Курська. Коли їх число зросло до 12, вони влаштували для себе церкву і келії. Антоній поставив ігуменом Варлаама, а сам пішов на сусідню гору, де викопав для себе нову печеру. Вона і стала початком «ближніх» печер, протилежно названих колишнім, «дальнім». Із збільшенням числа братії, Антоній виклопотав у великого князя Ізяслава Ярославича всю гору над печерою. Була побудована церква на місці нинішнього головного собору (1062); новий монастир отримав назву Печерського.

З переселенням братії у великий монастир, печери були облаштовані в усипальню для ченців, тіла яких клали по обидва боки печерного коридору, в заглибленнях стін. Монастирю належало ще с. Лісники; Феодосій викопав собі там печеру, в якій жив у період Великого посту.

Під час нашестя Батия, монастир був розорений, ченці частково були перебиті, частково розбіглися. У XIV ст. він був вже відновлений, і велика церква стала усипальнею багатьох княжих і знатних родів. У 1593 р. йому належали два міста – Радомисл і Васильків, до 50 сіл і близько 15 хуторів у різних місцях західної Русі, з рибною ловлею, перевозами, млинами, медовою і грошовою данню і бобровими гонами.

Особливості Ближніх печер. Глибина залягання - 10-15 метрів. Довжина лабіринту - 383 метри. Церкви лабіринту розташовані в його південно-східній половині. Мощі 73 святих, супроводжувані табличками з іменами і іконами, опочивають в 48 дерев'яних раках, включаючи 2 подвійні, з мощами 4 подвижників, в 1 дерев'яній колоді, в 9 "затворах" - стародавніх похоронних нішах, в 1 обштукатуреній крипті, в якій лежать мощі 12 подвижників, і в 1 прихованому під спудом місці, де залишилися не знайденими мощі прп. Антонія Печерського. У деяких раках залишені непокритими кисті рук, що наочно свідчать про нетління святих.

Особливості Дальніх печер. Глибина залягання – 15-20 метрів. Довжина лабіринту без Варязьких печер, що примикають з півдня, – 293 метри. На південному заході печер облаштований храм Благовіщення Пресвятої Богородиці, на північному сході – храми Різдва Христова і прп. Феодосія Печерського, перший на південь від другого.

Мощі 49 святих, супроводжувані табличками з іменами і, в більшості своїй, іконами, опочивають в 34 дерев'яних і 2 металевих раках, а також в 13 "затворах" - стародавніх похоронних нішах. У деяких раках залишені непокритими кисті рук, як наочне свідчення нетління.

Свято-Успенська Лавра Почаївська була заснована на горі поблизу містечка Новий Почаїв відразу після татарського погрому Києва Батием близько 1240-1241 рр. Першими засновниками обителі були затворники Києво-Печерської Лаври, що втекли на Волинь від ординського розорення. Ченці були на горі ще в 1240 році, і двоє з них із жителем села Почаїв, пастухом Іваном Босим, за переказами, бачили того року явлення Богоматері, що стоїть на скелі Почаївській у вогненному стовпі. На тому місці, де стояла Пресвята Богородиця, залишився слід Її Стопи, наповнений чистою і цілющою водою.

Обитель в 1833 р. отримала назву Лаври з наданням їй четвертого місця в числі тих, що існують в Росії. Головна окраса Почаївської Лаври – відома чудотворна Почаївська ікона Богоматері над царськими воротами в зірчастому кіюті. У печерному храмі Святої Трійці в срібній раці, опочивають мощі преподобного Іова Почаївського. Святиною Лаври була Стопа Богоматері (відбиток ноги на щільному вапняному туфі). Чудотворне джерело, захищене залізними ґратами і покрите ковчегом, знаходиться усередині церкви. Усередині скелі, під стопою, знаходиться печера, в якій вода стікає по краплях в посуд і роздається богомольцям. Нагорі ковчегу знаходиться зображення Стопи. Пресвята Мати Божа від Своєї чудотворної ікони ось вже більше 400 років не перестає являти чудеса на кожного, хто з вірою і надійною приходить до Неї. І преподобний Іов, ігумен і чудотворець Почаївський, преподобний Амфілохій Почаївський своїми нетлінними мощами благословляють будні і свята земного чернечого життя і життя багатьох богомольців і паломників.

Свято-Успенська Святогірська Лавра. Найперша письмова згадка про місцевість "Святі Гори" відноситься до 1526 року. Поза сумнівом, що святість тих, що жили тут ще до XVI століття ченців і подвижників, надала відповідну назву цьому місцю – Святі Гори.

До печерних споруд, що належать найпершому періоду життя обителі, які збереглися до нашого часу, відносяться печерна каплиця, дві усипальні, що знаходяться на різних ярусах, печерний храм, освячений в XIX столітті на честь Різдва Іоанна Предтечі, храм святителя Миколая на скелі, підземна церква преподобного Антонія і Феодосія Києво-Печерських, келії всередині скелі і келарня (місце зберігання продуктів).

Ще в XIX столітті в усипальні знаходилися кістки похоронених 17 ченців – одних з перших насельників обителі. Усипальня біля Олексіївського храму має 12 довгастих ніш, які зовні закривалися крейдяними блоками. Всі вони зараз розорені, але в XIX ст. 4 з них ще зберігалися закладеними. Деякі ніші мають малі розміри і вміщають лише по декілька черепів – така традиція поховання (окремо складаються черепи

і окремо – кістки) існує в багатьох монастирях Палестини, а також на святій горі Афон.

За час настоятельства архімандритів Арсенія і Германа обитель роквітла "яко крин сельный", і стала однією з упорядкованих і багатющих обителів краю. Був оновлений стародавній храм святителя Миколая в крейдяних печерах, споруджена Ахтирська церква на хуторі і Спасів скит на місці краху царського поїзда в 1888 р. біля станції Борки. У 1861 р., після смерті архімандрита Арсенія, братією був покопаний новий печерний храм на честь преподобного Олексія, людини Божої. У 60 км від Святогорського монастиря, на хуторі Гаражівка, був відкритий в 1868 р. скит і облаштована дерев'яна церква, а в селі Височинівка (близько 300 км від Святогорської пустелі) влаштований окремий Височинівський Казанський чоловічий монастир. У ХІХ ст. Святі Гори стали центром богомольців не тільки для півдня Росії, Дону і Кавказу, але і для півночі, звідки також приходила безліч паломників і богомольців, які заходили в обитель по дорозі з Воронежа до Києва.

У 1992 р. була знов відкрита Святогорська обитель, а 9 березня 2004 р., на черговому засіданні, Священний Синод Української Православної Церкви ухвалив рішення про надання Свято-Успенському Святогорському монастирю статусу Лаври.

Китаївська пустинь. Розташована в оточеному лісистими придніпровськими пагорбами урочище, що омивається з південного сходу озерами півострова. Назва урочища походить, мабуть, від тюркського слова "китай" ("зміцнення", "фортеця"). Один з вказаних пагорбів, що оточує урочище зі сходу і відокремлений від обителі озерами, називається Китай-горою. Тут збереглися вали староруського городища, що було форпостом на південних підступах до Києва. Цій фортеці передувало невелике зміцнення на місці нинішньої пустелі, захищене з північного заходу ровом і валом, а з решти боків – водою. При будівництві на поч. ХІ ст. фортеці на горі описаний рів і вал знищили, і на півострові виник посад, що з часом досяг величезних розмірів. Люди мешкали в ньому і після монгольського нашествия в ХV столітті.

У ХVІ-ХVІІ ст. пустинножителі з Києво-Печерської Лаври заснували на Китай-горі печерний монастир, а на місці нинішніх будівель пустелі – наземний лаврський скит.

У ХVІІІ ст. в Китаєві прославилася великими подвигами преподобна Досифея (+1776 р.). У 1744 р. "Досифея" відвідала імператриця Єлизавета Петрівна. Саме від преп. Досифеї отримав в Китаєві благословення йти в Саровську обитель майбутній великий старець преп. Серафим.

Коли в Російській імперії було заборонено відлюдництво, преподобна переселилася на Дальні печери в Лаврі і духовно виховала тут майбутнього відомого соловецького подвижника Феофана (пом. 1819 р.; з благословення подвижника якийсь час був послушником преп. Паїсія Величковського; готуючись відійти до Господа, преподобна сама вказала Феофану йти на Соловки). Останні чотири роки свого земного життя

подвижник провів в наземному Китаївському скиту.

Відродження пустині почалося з відкриття на поч. 1990-х приходу в її кам'яному престольному храмі. У сквері на північ від храму під спудом спочивають мощі преп. Досифеї. Поряд - надгробок на колишній могилі преп. Феофіла (мощі знайдені в 1993 р. і відкрито спочивають в пустині) і на могилі першого намісника відродженої обителі старця схиархімандрита Феофіла (пом.1996 р.). На північний захід від церкви Троїцької знаходиться храм свв. 12 Апостолів (1835 р.; безкупольний), а південніше стояла чотирьохярусна дзвіниця -- до нас не дійшла (1835 р.; класицизм). Вулиця Китаївська відокремлює від центру пустелі храм преп. Серафима Саровського (у обителі зберігаються поручі і епитрахиль цього Угодника), прибудований в 1904 р. до будівлі лаврської богадільні (1871 р., розширене в 1900 р.; одноповерхове, дерев'яне, обкладене цеглою). На Китай-горі збереглися чернечі печери, з келіями ченців із земляними стінами і лежанками.

Висновок. Перелічені святині і зараз виконують своє пряме призначення – формування ідеї збереження духовних традицій, відродження толерантного ставлення до духовного спадку, духовно-релігійних цінностей, духовності. Але українські святині неповторні не тільки з духовного боку, але й з точки зору культурно-естетичної спадщини. Ці об'єкти можуть відвідувати мільйони туристів, розширюючи свої знання про сакральну Україну та наповнюючи державну казну валютними надходженнями.

1. Вейник В.И. Почему я верю в Бога / В.И. Вейник. – Мн.: «Издательство Белорусского Экзархата», 2002. – 3-е издание. – 336 с.
2. Кисельов Ю.О. Про співвідношення понять “географія релігії” та “сакральна географія” / Ю.О.Кисельов // Географічна освіта і наука в Україні: зб. тез доп. II Міжнародної наук.-прак. конф. (Київ, 27-28 березня 2003 р.) / М-во освіти і науки, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України [та ін.]. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2003. – С. 271-272.
3. Лидов А.М. Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид творчества и предмет исторического исследования // Иеротопия. Создание сакральных пространств в Византии и Древней Руси / ред.-сост. А.М. Лидов. – М., 2006. – С.9-58.
4. Логвин М.М. Сакральна-географічні складові якості генофонду країни та здоров'я суспільства / М.М. Логвин // Економічна та соціальна географія: наук. зб.; ред. кол.: С. І. Іщук (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2008. – Вип. 58. – С. 72-80.
5. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. – 80 с.
6. Патерик Печерський, або Отечник. – Вид. 7-е. – К.: Києво-Печерська Успенська Лавра, 2007. – 478 с.
7. Платонов О.А. Святая Русь и окаянная нерусь. Русская цивилизация против мирового зла / О.А. Платонов. – М.: Изд-во Алгоритм, 2005. – 704 с.
8. Раппопорт П. А. Зодчество Древней Руси / П. А. Раппопорт. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1986.
9. Шевчук Л.Т. Сакральна географія: Навч. посібник / Л.Т. Шевчук. – Львів: Світ, 1999. – 160 с.